

Тема 2. Стародавня історія України

Теоретична частина

1. Поява та розселення людей на території України. Заняття привласнювального господарства. Неолітична революція.

2. Поширення землеробства й скотарства на землях України. Ремесла. Трипільська культура.

3. Кочовики раннього залізного віку.
4. Заснування античних міст-колоній у Північному Причорномор'ї та в Криму.

5. Велике переселення народів. Перші писемні згадки про давніх слов'ян (венедів, антів, склавінів). Велике розселення слов'ян. Історичні витoki українського народу.

Поява та розселення людей на території України

На території сучасної України давні люди з'явилися близько 1 млн років тому. Стародавню історію України умовно поділяють

на чотири періоди залежно від основних матеріалів, із яких люди виготовляли знаряддя праці, предмети побуту, зброю тощо.

Періодизація стародавньої історії України

Назва періоду	Хронологічні межі
Кам'яний вік (палеоліт, мезоліт, неоліт)	1 млн років тому — IV тис. до н. е.
Мідно-кам'яний вік (єнеоліт)	IV—III тис. до н. е.
Бронзовий вік	II—I тис. до н. е.
Ранній залізний вік	I тис. до н. е. — початок I тис. н. е.

Кам'яний вік — період в історії людства (1 млн років тому — IV тис. до н. е.), коли основним матеріалом для виготовлення знарядь праці був камінь. Кам'яний вік поділяють на *палеоліт*, або давній кам'яний вік (1 млн років тому — X тис. до н. е.), *мезоліт*, або середній кам'яний вік (X—VII тис. до н. е.) і *неоліт*, або новий кам'яний вік (VII—IV тис. до н. е.).

У період *палеоліту* давні люди виготовляли ручні рубила, гостроконечники, скребла, ножі, списи, гарпуни, шила, голки. За добу *мезоліту* люди винайшли лук і стріли, човен, пліт, приручили собаку. Основними заняттями людей за часів палеоліту й мезоліту були *збиральництво, полювання та рибальство*. Панувало *привласнювальне господарство*, за якого все необхідне для життя людина брала в природі як придатне до споживання. Формами суспільної організації виступали *первісне людське стадо, материнська родова громада (матріархат), плем'я*.

За часів *неоліту* давні люди винайшли нові прийоми обробки каменю — шліфування й свердлення, вдосконалили старі та винайшли нові знаряддя праці — мотику, ра-

ло, серп, зернотерку. Основними заняттями людей стали *землеробство, скотарство та ремесла* (прядіння, ткацтво, гончарство). Виникло *відтворювальне (продуктивне) господарство*, за якого майже все необхідне для життя людина виробляла самостійно. Материнську родову громаду замінила *батьківська родова громада (патріархат)*.

Відбулася *неолітична революція* — поступовий перехід від привласнювального до відтворювального господарства, від кочового до осілого способу життя, від матріархату до патріархату.

Первісними формами релігійних вірувань давніх людей були анімізм, тотемізм, фетишизм, магія. *Анімізм* — віра в душі й духів, які нібито присутні в усіх живих і неживих предметах. *Тотемізм* — віра в походження від спільного предка (тварину або рослину), що вважався охоронцем роду (тотемом). *Фетишизм* — вшанування предметів неживої природи, нібито наділених надзвичайними властивостями (фетишів, амулетів, оберегів). *Магія* — ритуали, шляхом виконання яких можна впливати на навколишню дійсність (чаклунство).

Найвідомішими *стоянками кам'яного віку* на території України є *Королеве* (Закарпаття), *Киїк-Коба* (Крим), *Кирилівська* (Київ), *Мізін* (Чернігівська обл.), *Межиріч* (Черкаська обл.). Унікальною пам'ят-

кою палеолітичного мистецтва є браслет із бивня мамонта з меандровим орнаментом, знайдений під час розкопок у с. Мізін на правому березі р. Десна.

Життя людей на теренах України в період кам'яного віку

Риси	Загальна характеристика
Тип людини	Пітекантроп («людина прямоходяча»), неандерталець («людина вміла»), кроманьйонець («людина розумна»)
Знаряддя праці	Ручне рубило, гостроконечник, скребло, ніж, спис, гарпун, голка, лук і стріли, мотика, рало, соха, серп, зернотерка
Основні заняття	Збиральництво, полювання, рибальство, землеробство, скотарство, ремесла (прядіння, ткацтво, гончарство)
Тип господарства	Привласнювальне, відтворювальне (продуктивне)
Спосіб життя	Кочовий, осілий
Форми об'єднання людей	Первісне стадо, материнська родова громада (матріархат), батьківська родова громада (патріархат), плем'я
Стоянки	Королеве (Закарпаття), Киїк-Коба (Крим), Кирилівська (Київ), Мізін (Чернігівська обл.), Межиріч (Черкаська обл.)
Пам'ятки культури	Браслет із меандровим орнаментом, ударні інструменти з кісток мамонта (Мізінська стоянка)

Поширення землеробства й скотарства на землях України

Мідно-кам'яний вік (енеоліт) — період в історії людства (IV — середина III тис. до н. е.), коли люди почали виготовляти знаряддя праці з металу — міді, але продовжували використовувати камінь. Мідні знаряддя праці перевершували своїми якостями кам'яні, але повністю не витіснили їх, оскільки мідь була досить м'яким металом.

У період мідно-кам'яного віку відбувся *перший суспільний поділ праці* — відокремлення скотарства від землеробства. На теренах України поширилися дві основні групи племен — *землеробські* в лісостеповій зоні та *скотарські* у степовій зоні.

Землероби і скотарі на теренах України в період мідно-кам'яного віку

Племена	Спосіб життя	Археологічна культура
Землеробські	Осілий	Трипільська
Скотарські	Кочовий	Середньостогівська

Трипільську археологічну культуру відкрив археолог В. Хвойка наприкінці XIX ст. біля с. Трипіль на Київщині. У IV — середині III тис. до н. е. трипільці розселилися в басейнах річок Дніпра, Дністра, Південного Бугу, Пруту, а також на Волині, Поділлі та в Північному Причорномор'ї. Трипільці мешкали у великих поселеннях (протомістах), де дерев'яні будинки розташовувалися концентричними колами.

Основними заняттями трипільців були орне землеробство і скотарство, важливу роль у господарстві відігравали рибальство, мисливство, ремесла. Трипільці виготовляли керамічний посуд, прикрашений орнаментом у вигляді геометричних фігур (спіралей, трикутників), розписом із зображенням людей, тварин і рослин (*орнаментована кераміка*).

Середньостогівська археологічна культура існувала у степовому Придніпров'ї, Приазов'ї, у басейні р. Сіверський Донець.

Велике переселення народів. Перші писемні згадки про давніх слов'ян. Велике розселення слов'ян

Слов'яни з найдавніших часів жили на території Європи й були *автохтонним* (місцевим) населенням індоєвропейського походження, відомим під назвою *венеди*. У I—II ст. венеди розселилися між річками Одрою та Дніпром і біля Карпат.

У IV ст. із венедів вирізнилися дві групи слов'янського населення — *склавини* (предки західних і південних слов'ян) та *анти* (предки східних слов'ян). Починаючи від VII ст. у джерелах згадується назва «слов'яни».

Господарське й суспільне життя давніх слов'ян

Риси	Загальна характеристика
Основні заняття	Основою господарської діяльності слов'ян були <i>землеробство</i> й <i>скотарство</i> . Слов'яни вирощували просо, пшеницю та ячмінь, розводили велику рогату худобу, овець і свиней, займалися <i>промислами</i> : рибальством, бортництвом, мисливством. У слов'ян були розвинені <i>ремесла</i> : залізоплавильне, ковальство, ткацтво, гончарство та ін. Важливу роль відігравали внутрішня й зовнішня <i>торгівля</i> . Від IX ст. слов'яни використовували торговельний шлях «із варягів у греки», який поєднував Балтійське та Чорне моря.
Суспільний устрій	Слов'яни жили <i>родовими</i> , згодом <i>сусідськими громадами</i> , які складалися з однієї або кількох патріархальних сімей. Члени громади спільно обробляли землю, розводили худобу, мали спільне майно. Громади об'єднувалися в <i>племена</i> , які очолювали <i>вожді</i> та <i>старійшини</i> . Найважливіші громадські питання вирішували народні збори — <i>віче</i> . У VI—VII ст. слов'яни об'єднувалися у військові союзи (<i>воєнна демократія</i>).
Релігійні вірування	Слов'яни були язичниками. <i>Язичництво (політеїзм)</i> — релігійні вірування в багатьох богів, обожнювання сил природи, віра в духів. Головними богами вважалися <i>Перун</i> — бог грому й блискавки, <i>Дажбог</i> — бог Сонця, <i>Сварог</i> — бог неба, <i>Стрибог</i> — бог вітрів, <i>Велес</i> — бог худоби, <i>Мокош</i> — богиня родючості, <i>Дана</i> — богиня води. Слов'яни влаштовували <i>капища</i> — місця поклоніння богам, де встановлювалися їхні ідоли (<i>Збруцький ідол</i>).

У другій половині V—VII ст. відбулося *Велике розселення слов'ян* із межиріччя річок Дніпра й Дністра по території Європи, спричинене збільшенням кількості населення, зростанням потреб у пасовищах і орних землях, прагненням знаті до захоплення нових земель.

На заході слов'яни досягли р. Лаби та узбережжя Балтійського моря, на південному заході — р. Дунаю і Балканського півострова, на північному сході — річок Десни, Оки та Західної Двіни. У результаті розселення слов'ян по території Європи сформувалися племена *західних, південних і східних слов'ян*.

Розселення слов'янських племен збіглося в часі з *Великим переселенням народів*, які вдерлися на територію Римської імперії й заснували на її землях нові держави. Слов'яни брали участь у боротьбі з германськими племенами *готів* (III—IV ст.),

тюркськими племенами *гунів* (IV—V ст.) і *аварів* (VI—VII ст.).

На півдні сусідами східних слов'ян були *Візантійська імперія*, якій належало південне узбережжя Криму, і *Болгарське царство*. Слов'яни здійснювали спустошливі походи на Візантію та заселяли східні землі Балканського півострова.

На південному сході східні слов'яни межували з тюркськими племенами *болгар* і *хозар*, які утворили держави *Волзьку Булгарію* та *Хозарський каганат*. Хозари поширили свою владу на Приазов'я, Крим і збирали данину з деяких слов'янських племен — радимичів, в'ятичів, сіверян, полян.

На північному заході сусідами східних слов'ян були скандинавські воїни-мореплавці *нормани (вікінги, варяги)*, які здійснювали грабіжницькі напади на слов'янські землі, захоплювали полонених і продавали їх у рабство.

Завдання з вибором однієї правильної відповіді із чотирьох запропонованих

А	Б	В	Г

1. Укажіть, яке визначення відповідає поняттю «археологія».
 - А галузь історичної науки, що вивчає речові (матеріальні) пам'ятки та реконструює за ними давню історію людства
 - Б наука, що досліджує культурно-побутові особливості народів, їхнє походження, територіальне розміщення та міжетнічні взаємини
 - В наука, що вивчає минуле людства на основі речових, усних, писемних та інших історичних джерел
 - Г галузь історичної науки, що вивчає різноманітні системи літочислення, встановлює точні дати подій та їхню часову послідовність

А	Б	В	Г

2. Прочитайте уривок і виконайте завдання.
«Харків засновано 1654 року як фортецю для стримування набігів кримських татар і ногайців. Місто стало полковим центром Харківського слобідського козацького полку».
 Описані події відбувались у
 - А першій половині XVI ст.
 - Б другій половині XVI ст.
 - В першій половині XVII ст.
 - Г другій половині XVII ст.

А	Б	В	Г

3. Найдавніші сліди перебування людини на території України знайдено біля села
 - А Мізин.
 - Б Межиріч.
 - В Королеве.
 - Г Киїк-Коба.

А	Б	В	Г

4. Укажіть, як дослідники називають соціальну організацію людей за часів пізнього палеоліту.
 - А стадо
 - Б родова громада
 - В плем'я
 - Г сусідська громада

А	Б	В	Г

5. Укажіть, якою цифрою на картосхемі позначено стоянку, де було знайдено перший у світі ансамбль музичних інструментів.
 - А 1
 - Б 2
 - В 3
 - Г 4

А	Б	В	Г

6. До якого періоду відносять існування Трипільської культури на теренах України?
 - А VIII—V тис. до н. е.
 - Б IV—III тис. до н. е.
 - В II—I тис. до н. е.
 - Г I тис. до н. е. — I тис. н. е.

А	Б	В	Г
1	1	1	1
2	2	2	2
3	3	3	3
4	4	4	4
5	5	5	5
6	6	6	6
7	7	7	7
8	8	8	8
9	9	9	9
10	10	10	10

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					